

***Filozofia prawa
Mariana Ignacego
Morawskiego SJ***

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

DAWID KOSTECKI

***Filozofia prawa
Mariana Ignacego
Morawskiego SJ***

Wydawnictwo KUL
Lublin 2021

Recenzenci

dr hab. Wojciech Dziedziak, prof. UMCS
prof. dr hab. Kamil Zeidler, UG

Opracowanie redakcyjne

Magdalena Kostecka

Opracowanie komputerowe

Adam Niezbecki

Projekt okładki

Izabela Tomasiewicz

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2021

© Copyright by Dawid Kostecki, Lublin 2021

ISBN 978-83-8061-905-0

Wydawnictwo KUL

ul. Konstantynów 1H, 20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40

e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl

<http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa:

volumina.pl Daniel Krzanowski

ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin

tel. 91 812-09-08, e-mail: druk@volumina.pl

*Marian Ignacy Morawski bowiem należał do tych duchów genialnych,
co przenieśli wszystkie siły swoje w Królestwo prawdy i ideału.*

Spis treści

Rozdział I.

Filozofia prawa jako nauka

1. Uwagi wprowadzające	25
2. Pojęcie nauki	25
3. Termin filozofia prawa	28
4. Przedmiot filozofii prawa	30
5. Metody filozofii prawa	33
6. Funkcje filozofii prawa	35
7. Filozofia prawa a historia doktryn politycznych i prawnych	38
8. Filozofia prawa a teoria prawa i jurysprudencja	40
9. Filozofia prawa a teoria prawa	42
9.1. Teoria prawa albo filozofia prawa jako dyscyplina wyłączna	43
9.2. W poszukiwaniu prawa słusznego – filozofia prawa zorientowana na wartości	45
9.3. Filozofia prawa i teoria prawa jako samodzielne i równe dyscypliny naukowe	48
9.4. Filozofia prawa jako dyscyplina pluralistyczna wewnętrznie i uniwersalna	48
9.5. Koncepcje filozofii prawa i teorii prawa w ujęciu wybranych autorów	50
10. Wnioski	53

Rozdział II.

Sylwetka Mariana Ignacego Morawskiego SJ na tle epoki

1. Uwagi wprowadzające	59
2. Młodzieńcze lata Mariana Ignacego Morawskiego	60

3. Praca naukowo-dydaktyczna w Starej Wsi	62
4. Marian Ignacy Morawski jako twórca i redaktor „Przeglądu Powszechnego”	63
5. Marian I. Morawski jako profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego	67
6. Ostatnie lata życia Mariana I. Morawskiego (1899–1901) – praca nad Świętych Obcowaniem	69
7. Marian I. Morawski wobec prądów umysłowych XIX wieku	71
7.1. Uwagi wprowadzające	71
7.2. Pozytywizm	72
7.3. Ewolucjonizm	76
7.4. Materializm	77
7.5. Liberalizm	80
7.6. Empiryzm	84
8. Kościół wobec kryzysu kultury Zachodu w XIX wieku	87
9. Wnioski	91

Rozdział III.

Znaczenie dzieła Filozofia i jej zadanie w odnowieniu scholastyki

1. Uwagi wprowadzające	95
2. Przyczyny upadku filozofii jako nauki w ujęciu Mariana I. Morawskiego SJ	96
3. Pojęcie filozofii i jej zadania według Mariana I. Morawskiego SJ	99
4. Periodyzacja historii filozofii w ujęciu Mariana I. Morawskiego SJ	101
4.1. „Scholastyka starsza”	102
4.2. „Scholastyka dzisiejsza”	106
5. Stosunek filozofii do wiary w ujęciu Mariana I. Morawskiego SJ	108
6. Filozofia i jej zadanie a rozkwit neotomizmu	111
7. Wnioski	117

Rozdział IV.

Problem „zakonu przyrodzonego” w XIX i XX wieku

1. Uwagi wprowadzające	123
2. Źródła prawa naturalnego w starożytności i średniowieczu	124
2.1. Sofiści	125
2.2. Sokrates	126
2.3. Platon	127
2.4. Arystoteles	128
2.5. Stoicy	130
2.6. Augustyn	132

3. Tomistyczna koncepcja prawa naturalnego	134
4. Termin „zakon przyrodzony” w ujęciu Mariana I. Morawskiego SJ	139
5. „Zakon przyrodzony” Mariana I. Morawskiego a koncepcja prawa naturalnego według Tomasz z Akwinu – ujęcie komparatystyczne	141
6. Relacja „zakonu przyrodzonego” do państwa w ujęciu Mariana I. Morawskiego SJ	144
7. Ewolucja pojęcia „zakonu przyrodzonego” w ujęciu Antoniego Szymańskiego i Antoniego Borowskiego	146
7.1. „Zakon przyrodzony” w ujęciu Antoniego Szymańskiego	147
7.2. „Zakon przyrodzony” w ujęciu Antoniego Borowskiego	149
8. Wnioski	150

Rozdział V.

„Zakon przyrodzony” jako fundament moralności i prawa

1. Uwagi wprowadzające	155
2. Kategoria powinności i przyjemności w ujęciu Mariana I. Morawskiego SJ	156
3. Ujęcie dobra godziwego w koncepcji Mariana I. Morawskiego SJ	159
4. Moralność i jej rodzaje	162
5. Relacja moralności i prawa	166
5.1. Podobieństwa i różnice norm prawnych i moralnych	167
5.2. Zależności treściowe między prawem a moralnością	170
5.3. Relacja strukturalno-aksjologiczna prawa i moralności	173
6. Wnioski	177

Rozdział VI.

Marian I. Morawski jako filozof prawa

1. Uwagi wprowadzające	181
2. Przedmiot filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ	181
3. Metoda filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ	187
4. Analiza porównawcza poglądów filozoficznoprawnych Mariana I. Morawskiego SJ oraz Czesława Martyniaka	188
5. Spór o istotę prawa – prawo naturalne czy pozytywizm prawniczy? ...	194
5.1. Pozytywizm prawniczy	196
5.2. Prawo naturalne – po doświadczeniach totalitaryzmu	202
5.3. Niepozytywistyczna koncepcja prawa	209
6. Filozoficznoprawna aktualność poglądów Mariana I. Morawskiego SJ ...	213
7. Wnioski	219

Rozdział VII.

Filozofia prawa Mariana I. Morawskiego SJ

a współczesna ewolucyjna filozofia prawa

oraz uniwersalna gramatyka moralności i prawa

1. Uwagi wprowadzające	223
2. Kierunki badań naukowych: naturalizm – antynaturalizm	223
3. Problem wolnej woli w koncepcji filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ	230
4. Mariana I. Morawskiego dowody na istnienie wolnej woli	236
5. Ewolucyjna filozofia prawa	238
5.1. Psychologia ewolucyjna	240
5.2. Etyka ewolucyjna	242
6. Instynkt i intuicja prawnicza	244
7. Uniwersalna gramatyka moralności i prawa	246
8. Znaczenie uniwersalnej gramatyki moralności i prawa	250
9. Wnioski	252

Wnioski końcowe	257
------------------------------	------------

Wykaz źródeł i literatury	269
--	------------

I. Źródła	271
II. Akty normatywne	272
III. Orzeczenia	272
IV. Literatura przedmiotu	272
a) monografie	272
b) czasopisma	287
c) hasła encyklopedyczne	294
V. Słowniki i encyklopedie	295
d) Przemówienia i orędzia	296
e) Strony internetowe	296

Streszczenie	299
--------------------	-----

Summary	305
---------------	-----

Wstęp

Marian Ignacy Morawski SJ należy do grona nieszablonowych filozofów XIX stulecia. Jego poglądy zdają się nie współgrać z duchem epoki nowożytnej i wszechogarniającego scjentyzmu charakterystycznego m.in. dla Niemiec czy Francji doby *La belle époque*. Typowa dla prądów pozytywistycznych i ewolucjonistycznych, niemalże bezgraniczna wiara w rozum, stoi w opozycji do odrodzenia myśli scholastycznej – reprezentowanej przez Morawskiego. Myśl scholastyczna ukierunkowuje dyskurs naukowy w oparciu o wskazówki jednego z najwybitniejszych doktorów Kościoła – św. Tomasza z Akwinu.

Zadziwiającym jest fakt, że Marian I. Morawski antycypował encyklikę *Aeterni Patris* Leona XIII z 1879 r., która była odpowiedzią Magisterium Kościoła na zyskujące coraz większą popularność nurty pozytywizmu, materializmu czy ewolucjonizmu. Wybitny Jezuita i neoscholastyk, zdając sobie sprawę z konieczności wyrażenia jasnego stanowiska dotyczącego stosunku rozumu do wiary, między którymi (jego zdaniem) nie może być niezgody, ale wzajemna pomoc – sięgnął po uniwersalne dziedzictwo średniowiecznej filozofii chrześcijańskiej, wyrażając te poglądy m.in. w dziele *Filozofia i jej zadanie* z 1877 r.¹

Nie licząc prac *stricto* biograficznych opisujących działalność Jezuitę, napisanych przez anonimowych twórców (Devotus Discipulus, Ks. *Marian I. Morawski, T.J. jako filozof*²) bądź bezpośrednich świadków życia Morawskiego SJ (np. Józef Tuszowski³), jak dotąd nie powstało wiele opracowań poświęconych jednemu z najwybitniejszych neoscholastyków doby XIX wieku. Wyjątek stanowią artykuły naukowe ks. Stanisława Piecha, *Księdza Mariana Ignacego Morawskiego po-*

¹ M. Morawski, *Filozofia i jej zadanie*, Lwów 1877.

² Devotus Discipulus, Ks. *Marian I. Morawski, T.J. jako filozof (1845–1901)*, Londyn 1953.

³ J. Tuszowski, *O. Marjan Morawski T.J. (1845–1901)*, Kraków 1932.

*sługa myślenia*⁴, Czesława Głombika, *Marian Morawski pośród neoscholastyków*⁵ czy Przemysław Piętaka, *Marian Morawski – kapłan, filozof, redaktor*⁶, które w sposób lapidarny i syntetyczny odnoszą się do dorobku naukowego Jezuitę oraz przybliżają jego sylwetkę.

Prekursorski i oryginalny charakter myśli filozoficznej Mariana I. Morawskiego stał się przedmiotem refleksji naukowej ks. Antoniego Ceny⁷, który w rozprawie doktorskiej zatytułowanej *Celowość w naturze punktem wyjścia dowodu na istnienie Boga* uczynił przedmiotem krytycznej analizy filozofię przyrody prezentowaną przez Morawskiego.

Jednakże dotychczas polem eksploracji naukowej był tylko dorobek filozoficzny Jezuitę. W literaturze przedmiotu brak jest opracowań dedykowanych Morawskiemu z punktu widzenia filozofii prawa. Większość badaczy koncentrowała się na spuściźnie filozoficzno-teologicznej wybitnego neoscholastyka. Dla przedstawicieli świata teologii Marian I. Morawski jest powszechnie znany jako autor *Wieczorów nad Lemanem*⁸, traktatu apologetycznego w formie dialogowej, przetłumaczonego na 10 języków i wydane 12-krotnie.

Zainteresowanie filozoficznym dorobkiem Mariana I. Morawskiego przejawiał inny wybitny jezuita i profesor nauk humanistycznych, a mianowicie ks. Tadeusz Ślipko, który poświęcił XIX-wiecznemu scholastykowi dwa artykuły: *Poglądy etyczne Mariana Morawskiego SJ* oraz *Mariana I. Morawskiego SJ pojęcie filozofii w zastosowaniu do współczesnej dyskusji wokół encykliki Jana Pawła II Fides et Ratio*⁹. Wskazane rozważania koncentrują się przede wszystkim na ujęciu *stricte* filozoficznym, są zarazem syntezą poglądów Morawskiego w danej dziedzinie bądź próbą zestawienia ich aktualności z nauczaniem Kościoła katolickiego.

Literatura przedmiotu w marginalnym stopniu koncentruje się na aspekcie wzajemnej relacji filozofii do religii, o czym świadczy artykuł Wandy Pilch za-

⁴ S. Piech, *Księdza Mariana Ignacego Morawskiego posługa myślenia*, „Folia Historica Cracoviensia” 2000, t. 7, s. 221–227.

⁵ Cz. Głombik, *Marian Morawski pośród neoscholastyków*, w: *Wobec świata wartości. Księga pamiątkowa w 45-lecie pracy profesora Bohdana Dziemidoka*, red. H. Szabala, W. Pepliński, Gdańsk 2001, s. 81–93.

⁶ P. Pięta, *Marian Morawski – kapłan, filozof, redaktor*, „Teologia Polityczna co miesiąc” (4)2013, s. 56–74.

⁷ A. Cena, *Celowość w naturze punktem wyjścia dowodu na istnienie Boga u ks. Mariana Morawskiego*, Lublin 1962.

⁸ M. Morawski, *Wieczory nad Lemanem*, Warszawa 1984.

⁹ Zob. T. Ślipko, *Poglądy etyczne Mariana Morawskiego SJ*, „Forum Philosophicum” (9)2004, s. 127–138; tenże, *Mariana I. Morawskiego SJ pojęcie filozofii w zastosowaniu do współczesnej dyskusji wokół encykliki Jana Pawła II Fides et Ratio*, „Forum Philosophicum” (8)2003, s. 49–80.

tytułowany *Marian Ignacy Morawski SJ o stosunku filozofii do religii*¹⁰. Jednakże, jak do tej pory, nawet w minimalnym zakresie, tematem badawczym nie było zagadnienie filozofii prawa w ujęciu Mariana I. Morawskiego.

Tymczasem Morawski wytworzył oryginalną interpretację prawa naturalnego rozumianego jako „zakon przyrodzony”. Niewątpliwie pojęcie to stanowi oś refleksji prawnej dokonanej przez Jezuitę. Utożsamianie moralności z prawem naturalnym, definiowanie pojęć (prawa, sumienia, powinności, obowiązku), pozwalają na postawienie następującej tezy: Marian Morawski stworzył system poglądów filozoficznoprawnych, stanowiący oryginalną *filozofię prawa Mariana Ignacego Morawskiego SJ*. Powyższa konstatacja nie stanowi jednak esencji poniższej pracy, a jest jedynie przyczynkiem do restytucji myśli Mariana I. Morawskiego w polemice między chrześcijańską filozofią prawa a doktrynami materializmu, ewolucjonizmu i liberalizmu.

Wbrew pozorom, XIX-wieczny spór o wolną wolę, definicję prawa, wolności czy sumienia nie stracił na aktualności. Nurt wczesnego darwinizmu wraca w XXI w. w bardziej wyrafinowanej formie ewolucyjnej filozofii prawa¹¹. Z kolei argumenty Mariana Ignacego Morawskiego SJ – jednego z najwybitniejszych neoscholastyków XIX w. – są uniwersalne i ponadczasowe. Pomimo rozwoju nauk kognitywnych, zaawansowanych badań nad mózgiem człowieka oraz sugestywnego przekazu ewolucyjnej filozofii prawa czy etyki ewolucyjnej, *filozofia prawa Mariana I. Morawskiego SJ* wytrzymuje próbę czasu i pozwala na odkrycie prawd stałych i niezmiennych. Sformułowany w pracy problem badawczy implikuje zatem zasadne pytania: W jaki sposób *filozofia prawa Mariana Ignacego Morawskiego* zachowuje aktualność? Jak poglądy filozoficznoprawne Mariana Morawskiego mogą stanowić rudymentalne narzędzie badawcze w dyskursie między naturalistami i antynaturalistami?¹²

¹⁰ W. Pilch, *Marian Ignacy Morawski SJ o stosunku filozofii do religii*, w: *Filozofia a religia w dziejach filozofii polskiej. Inspiracje – Krytyka*, red. S. Janeczek, A. Starościc, Lublin 2014, s. 233–242.

¹¹ Zob. W. Załuski, *Ewolucyjna filozofia prawa*, Warszawa 2009.

¹² Na temat opozycji: naturalizm – antynaturalizm zob. np. L. Morawski, *Naturalizm i antynaturalizm – dwie opcje nauk prawnych*, w: *Teoria prawa. Filozofia prawa. Współczesne prawo i prawoznawstwo*, Toruń 1998, s. 185–197; A. Pałubicka, *Naturalizm i antynaturalizm*, w: *Filozofia a nauka*, red. Z. Cackowski i in., Ossolineum 1987, s. 403–412; J. Stelmach, *Naturalistyczny i antynaturalistyczny model teorii prawa*, „*Studia Prawnicze*” 1985, z. 3–4 (81–82); I. Gołowska, *Naturalizm-antynaturalizm jako spór o charakterze metodologicznym*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 2003, z. 1, s. 5–12; J. Łakomy, *Spór naturalizm versus antynaturalizm w naukach prawnych a zagadnienie integracji zewnętrznej nauk prawnych*, „*Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie*” („*Studia Erasmia-*

Na podstawie analizy pozycji bibliografii podmiotowej i przedmiotowej Mariana I. Morawskiego można pokusić się o stwierdzenie, że dotychczas nie został on odkryty jako filozof prawa. Celem niniejszej książki jest wydobyć spuścizny intelektualnej Mariana I. Morawskiego, wykazać, że dziedzictwo myśli filozoficznoprawnej Jezuitów można interpretować jako oryginalną *filozofię prawa Mariana Ignacego Morawskiego*, która w XXI w. nie straciła na swej aktualności i może być wykorzystywana jako ważki instrument w odwiecznych debatach naukowych o charakterze prawniczym, etycznym czy filozoficznym.

Poza przedmiotem zainteresowania niniejszych rozważań pozostaje twórczość Mariana I. Morawskiego w zakresie religii (m.in. *O nabożeństwie do Najświętszego Serca Jezusowego w stosunku do dogmatu i kultu katolickiego*¹³, *O Kościele jako znaku, któremu się sprzeciwiają*¹⁴), teologii (m.in. *Wieczory nad Lemanem, Świętych obcowanie – Pożycie mieszkańców nieba między sobą – Obcowanie ich z nami*¹⁵), recenzji teatralnych czy książkowych (m.in. „*Spowiedź*” Lwa Tołstoja¹⁶, *W sprawie sztuki z powodu książki Stanisława Witkiewicza „Sztuka i krytyka u nas”*¹⁷), homilii (m.in. *Kazanie na niedzielę Zielonych Świątek – Czym jest Duch Święty w Kościele?*¹⁸) czy dzieł ascetycznych (m.in. *Konferencja o poznaniu samego siebie*¹⁹), które ubogaciły ścieżkę duchową profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ze względu na fakt pełnienia funkcji redaktora naczelnego „Przeglądu Powszechnego”²⁰, zachowała się różnorodna dokumentacja piśmiennictwa Morawskiego.

na Wratislaviensia. Acta Studentium”) (5)2010, s. 105–119; T. Pietrzykowski, *Naturalizm i granice nauk prawnych. Esej z metodologii prawnoznawstwa*, Warszawa 2017.

¹³ M. Morawski, *O nabożeństwie do Najświętszego Serca Jezusowego w stosunku do dogmatu i kultu katolickiego*, Kraków 1886.

¹⁴ Tenże, *Kazania i szkice*. Kraków 1921, s. 130–137.

¹⁵ Tenże, *Komunia między duszami*, w: *Świętych obcowanie*, Kraków 1903, s. 234–263.

¹⁶ Tenże, „*Spowiedź*” Lwa Tołstoja, „*Przegląd Powszechny*” (XVIII)1888, s. 56–72.

¹⁷ Tenże, *W sprawie sztuki: z powodu książki p. S. Witkiewicza „Sztuka i krytyka u nas”: kilka uwag*, Kraków 1892.

¹⁸ Tenże, *Kazania i szkice*, Kraków 1921, s. 52–59.

¹⁹ M. Morawski, *Konferencja o poznaniu samego siebie*, <http://www.ultramontes.pl/Konferencja.htm> (dostęp: 24 VII 2020 r.).

²⁰ „*Przegląd Powszechny*” – miesięcznik społeczno-kulturalny wydawany przez jezuitów. Czasopismo powstało w wyniku zakończenia działalności „*Przeglądu Lwowskiego*”. W 1883 r., między innymi z powodu kłopotów finansowych, redakcja „*Przeglądu Lwowskiego*” zwróciła się z prośbą do władz Towarzystwa Jezusowego o to, by zakon przejął pismo. Tak się też stało. W listopadzie 1883 r. na mocy porozumienia między ówczesnym prowincjałem Henrykiem Jackowskim SJ i ks. Edwardem Podolskim, założycielem i redaktorem naczelnym „*Przeglądu Lwowskiego*”, jezuita przejął pismo i zobowiązali się do kontynuowania periodyku, zmieniając jednocześnie jego nazwę na „*Przegląd Powszech-*

Ściśle określone ramy badawcze stawiają przed autorem zadanie selekcji materiału w oparciu o źródła odnoszące się wprost do spuścizny filozoficznoprawnej Mariana I. Morawskiego, gdyż niniejsza praca nie stanowi panoramicznego opisu dorobku Morawskiego. Myśl filozoficznoprawna Jezuita w różnym stopniu treściowym została zawarta w następujących publikacjach: *Filozofia i jej zadanie*, *Celowość w naturze*²¹ oraz *Podstawy etyki i prawa*²².

Dążąc do uzyskania pełnej zrozumiałości cytowanych tekstów Morawskiego zmodernizowano ortografię, fleksję i interpunkcję, zgodnie ze współcześnie obowiązującymi zasadami.

Oryginalność myśli Morawskiego wyraża się w zbudowaniu własnej filozofii prawa. Chociaż sam Jezuita nie używa terminu filozofia prawa, to w wyniku oceny dorobku naukowego Morawskiego *explicite* możemy stwierdzić, że zespół poglądów prezentowanych przez tego badacza mieści się w kategoriach filozofii prawa. Pojawiające się niejednokrotnie w rozprawie sformułowanie *filozofia prawa Mariana Ignacego Morawskiego SJ* winno być odczytywane jako nazwa własna, określająca myśl filozoficznoprawną Jezuita, a nie odwołanie do tytułu pracy.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Struktura niniejszej rozprawy doktorskiej ma charakter linearny, zaś jej celem jest udowodnienie, że zespół poglądów filozoficznych, prawnych, etycznych Mariana I. Morawskiego składa się na jego autorską *filozofię prawa*. Odkrycie wybitnego XIX-wiecznego neoscholastyka jako filozofa prawa ma prowadzić do konstatacji, że myśl Jezuita jest uniwersalna i atemporalna. Warto dzisiaj pochylić się nad jego dorobkiem naukowym, ponieważ prądy ideowe krytykowane przez Morawskiego – pozytywizm, materializm czy darwinizm – wracają w bardziej wyrafinowanej formie ewolucyjnej filozofii prawa. W związku z tym argumentacja Mariana I. Morawskiego może również dzisiaj, *mutatis mutandis*, stanowić źródło inspiracji w dyskursie nad współczesnymi problemami filozoficznoprawnymi.

Pierwszy rozdział – *Filozofia prawa jako nauka* – obejmuje problematykę filozofii prawa jako nauki, wskazuje kryteria, za pomocą których można zaliczyć jakies poglądy do filozoficznoprawnych. W rozdziale niniejszym znalazło się także uzasadnienie tytułu pracy oraz charakterystyka filozofii prawa jako nauki. Porównanie filozofii prawa z historią doktryn politycznych i prawnych, teorią prawa czy jurysprudencej pozwala na wskazanie specyfiki dyscypliny. Szczególnym przedmiotem refleksji jest prezentacja stanowisk opisujących relację filozo-

ny”. Pierwszy numer „Przeglądu Powszechnego” ukazał się w styczniu 1884 r., redaktorem naczelnym czasopisma został Marian Morawski.

²¹ M. Morawski, *Celowość w naturze*, Kraków 1928.

²² Tenże, *Podstawy etyki i prawa*, Kraków 1930.

fii prawa do teorii prawa, która wskazuje rozłożenie akcentów metodologicznych w uprawianiu obydwu dyscyplin. Ujęcie historyczne sposobów definiowania filozofii prawa pozwala na sprecyzowanie ram badawczych w odniesieniu do spuścizny intelektualnej Mariana I. Morawskiego. Jest to zarazem punkt wyjścia do określenia, czy i w jakim stopniu zespół poglądów Jezuitów posiada przymioty naukowości w kategoriach dyscypliny badawczej, jaką jest filozofia prawa.

Drugi rozdział, zatytułowany *Sylwetka Mariana Ignacego Morawskiego SJ na tle epoki*, dotyczy przekrojowej prezentacji prądów filozoficznych dominujących w XIX wieku (pozytywizmu, materializmu, ewolucjonizmu, empiryzmu i liberalizmu), przedstawiając zarazem uwarunkowania środowiskowe, elementy biograficzne, które wpłynęły na ostateczny kształt *filozofii prawa Mariana Ignacego Morawskiego SJ*. Prezentacja sylwetki Jezuitów pozwala na dostrzeżenie w jego twórczości wątków filozoficznych, etycznych, teologicznych, publicystycznych, a nawet pedagogicznych. Podkreślenie uwarunkowań środowiskowych służy zaakcentowaniu motywacji jednostki w kontekście XIX-wiecznych nurtów światopoglądowych.

Trzeci rozdział *Znaczenie dzieła Filozofia i jej zadanie w odnowieniu scholastyki* prezentuje przyczyny upadku filozofii w ujęciu Jezuitów. Morawski nie poprzestaje jedynie na pesymistycznej diagnozie, lecz wskazuje oryginalną perspektywę badawczą w zakresie periodyzacji dziejów, która pozwala na zaklasyfikowanie jego myśli, w kategoriach historiozoficznej. Ponadto, już na tym etapie twórczości Jezuitów widoczne są rozważania wokół prawa i moralności, które w późniejszym okresie przyniosą owoc w postaci pogłębionej refleksji filozoficznoprawnej. Wyjątkowość dzieła *Filozofia i jej zadanie* została zaprezentowana w kontekście rozwoju doktryny tomizmu, aby położyć emfazę na relewantną rolę twórczości Morawskiego w procesie kształtowania się idei neotomistycznych w XIX i XX w. Wskazanie materii filozoficznych stanowi punkt wyjścia w refleksji Jezuitów „od filozofii ku prawu”.

Czwarty rozdział *Problem „zakonu przyrodzonego” w XIX i XX wieku* obejmuje wyjaśnienie terminu „zakon przyrodzony”, stanowiącego oś myśli prawnej Jezuitów, która w XX w. podlegała aktualizacji i weryfikacji przez neotomistów, m.in. Antoniego Szymańskiego, Antoniego Borowskiego czy Henryka Romanowskiego. Rozważania nad „zakonem przyrodzonym” dotyczą również ujęcia retrospektywnego, odwołującego się do porównania sposobu definiowania prawa naturalnego od starożytności (sofiści, Sokrates, Platon, Arystoteles, Stoicy, Augustyn) przez Tomasza z Akwinu po prawnonaturalne założenia Mariana I. Morawskiego. Komparatystyka we wskazanym zakresie umożliwi wykazanie twórczego wkładu Jezuitów w rozwój doktryny neotomizmu w II poł. XIX w.

Rozdział piąty, zatytułowany *„Zakon przyrodzony” jako fundament moralności i prawa*, odnosi się do kategorii powinności, obowiązku, przyjemności czy

dobra godziwego (*bonum commune*), które składają się na koncepcję moralności w ujęciu Morawskiego. Poszczególne pojęcia są definiowane przez pryzmat krytyki deontologii Kanta czy utilitaryzmu J.S. Milla. Przegląd stanowisk relacji prawa i moralności jest przyczynkiem do wskazania modelu przyjętego przez Morawskiego. Zdefiniowanie pozycji i roli prawa naturalnego w ujęciu Jezuity stanowi kanwę do rekonstrukcji relacji między „zakonem przyrodzonym” a moralnością i prawem stanowionym.

Kolejny, szósty rozdział pracy – *Marian I. Morawski jako filozof prawa* – dotyczy zaklasyfikowania zespołu poglądów Jezuity w ramy filozoficznoprawne. Z jednej strony jest to odpowiedź na pytanie, w jakim zakresie Marian I. Morawski wytworzył oryginalną filozofię prawa, z drugiej strony, jak należy systematyzować myśl Morawskiego we współczesnych ramach badawczych. Nader istotna w tym rozdziale jest analiza porównawcza poglądów Morawskiego do późniejszego przedstawiciela myśli neotomistycznej – Czesława Martyniaka, który został zdefiniowany jako filozof prawa. Komparatystyczne pole badawcze jest kanwą do uzyskania odpowiedzi, czy słusznym jest zaklasyfikowanie myśli Morawskiego w kategoriach filozoficznoprawnych?

Szczegółowa analiza spuścizny intelektualnej Mariana I. Morawskiego prowadzi do ostatniego siódmego rozdziału kończącego pracę, zatytułowanego *Filozofia prawa Mariana Ignacego Morawskiego SJ a współczesna ewolucyjna filozofia prawa*. Nurty mające swoje korzenie w pozytywizmie, materializmie i darwinizmie przeżywają renesans w postaci ewolucyjnej filozofii prawa. Naturalnym wydaje się więc pytanie, czy XIX-wieczna argumentacja filozoficznoprawna Jezuity zachowuje aktualność w sporze doktrynalnym między zwolennikami pozytywizmu prawniczego a apologetami koncepcji prawnonaturalnych. Odpowiedzi, w tej materii, udziela finalny rozdział pracy. Ocena autorskiej *filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ* oraz jej przydatności w dyskursie naukowym prowadzić będzie do wniosków końcowych, stanowiących podsumowanie pracy.

Zgodnie z przedstawioną wyżej strukturą pracy, pierwsze dwa rozdziały mają charakter wprowadzający. Zdefiniowanie filozofii prawa oraz przedstawienie kontekstu historycznego i biograficznego Morawskiego przyczyni się do bardziej zrozumiałej i efektywnej analizy dorobku intelektualnego Jezuity. Określone w pierwszym rozdziale pojęcie filozofii prawa będzie wyznaczało obszar badawczy pozostałej części pracy. W odniesieniu do dwóch pierwszych rozdziałów dominują metody: historyczna i kontekstowa. Z kolei w rozdziałach trzecim, czwartym i piątym zostały przede wszystkim wykorzystane: metoda komparatystyczna i formalno-dogmatyczna, gdyż stanowią one narzędzie do badania zdefiniowania samego „zakonu przyrodzonego” oraz wzajemnej relacji „zakonu przyrodzonego” do moralności i prawa stanowionego. Zastosowanie metody porównawczej

pozwole na wykazanie oryginalnego wkładu myśli filozoficznoprawnej Mariana I. Morawskiego w rozwój doktryny neotomizmu.

W rozdziale szóstym w oparciu o krytyczną analizę dzieł: *Filozofia i jej zadanie* (1877), *Celowość w naturze* (1887) oraz *Podstawy etyki i prawa* (1891), nastąpiła charakterystyka przedmiotu i metody *filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ*. W ten oto sposób spuścizna intelektualna Mariana I. Morawskiego uzyskuje kontury filozoficznoprawne. Oprócz metody formalno-dogmatycznej widoczne jest zastosowanie w tym rozdziale metody komparatystycznej i kontekstowej – szczególnie w aspekcie porównawczym myśli Jezuitów i Cz. Martyniaka.

Rozdział wieńczący rozprawę doktorską w znaczącej mierze bazuje na metodzie teleologicznej, komparatystycznej i formalno-dogmatycznej, uwzględniając problem badawczy *filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ* w odniesieniu do problematyki wolnej woli. Współczesny dyskurs prawniczy osiągnął wysoki stopień wyrażenia. W związku z powrotem ewolucjonizmu, pozytywizmu, liberalizmu oraz materializmu w zmodyfikowanej postaci szeroko rozumianej ewolucyjnej filozofii prawa (psychologia ewolucyjna, etyka ewolucyjna) dokonano analizy przedmiotowych koncepcji, celem porównania ich z argumentacją zawartą w *filozofii prawa Mariana I. Morawskiego SJ*.

Tak znacząca dywersyfikacja metod badawczych i sposobu z nich korzystania ma na celu osiągnięcie zamierzonych rezultatów. Nakreślone założenia metodologiczne będą wyznaczały sposób postępowania na każdym etapie niniejszej rozprawy, przyczyniając się tym samym do zachowania linearnej struktury pracy.

* * *

Korzystając z prawa autora do wyrażenia słów wdzięczności, nie mogę nie wspomnieć o dwóch osobach, którym bardzo wiele zawdzięczam. Pragnę wspomnieć śp. Ks. prof. zw. dr. hab. Antoniego Kościa, którego wykłady zainspirowały mnie do zainteresowania się tematyką filozoficznoprawną. Ferment intelektualny zapoczątkowany na studiach magisterskich zaowocował próbą zmierzenia się z nowym wyzwaniem naukowym, jakim niewątpliwie było napisanie pracy doktorskiej. Podziękowania jestem winien promotorowi mojej dysertacji Pani dr. hab. Jadwidze Potrzebszcz prof. KUL, bez której zaangażowania, cierpliwości i dobrej woli ta praca z pewnością by nie powstała. Słowa wdzięczności kieruję również pod adresem recenzentów Pana dr. hab. Wojciecha Dziedzika prof. UMCS oraz Pana prof. dr. hab. Kamila Zeidler z Uniwersytetu Gdańskiego, których uwagi okazały się być nieocenione oraz w sposób wydatny podniosły zawartość merytoryczną publikacji. Zobowiązany jestem również wszystkim pracownikom,

doktorantom Katedry Teorii i Filozofii Prawa KUL, którzy podczas seminariów udzielali mi życzliwych odpowiedzi i wskazówek.

Chciałbym skierować słowo dziękuję do mojego serdecznego przyjaciela Marcina Jędrejka, z którym polemika naukowa od zawsze sprawia mi ogromną radość. Na koniec chciałbym podziękować Rodzinie za wsparcie, zaś mojej żonie Magdalenie za obecność, słowa otuchy, podjęcie się trudu edytorskiego i afirmację mojej wyobraźni filozoficznoprawnej.

Ufam, że podjęta przeze mnie tematyka badawcza okaże się pożyteczna nie tylko w kontekście retrospektywnego spojrzenia na problemy filozofii prawa, ale także przyczyni się do pogłębienia współczesnego dyskursu filozoficznoprawnego.